

Цяцэркіна Т.І., Корсак В.У., Чарноў Ю.Ю.
Рэспубліканскі навукова-практычны цэнтр псіхічнага здароўя, Мінск,
Беларусь
Рэспубліканскі цэнтр праблем чалавека Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта, Мінск, Беларусь

Гіпотэза зваротнага цячэння індывідуальнага часу ў пацыентаў з шызафрэніяй як аснова яе патагенэзу

Адносна шызафрэніі (Ш) распрацоўваецца шмат розных тэорый і вылучаецца вялікае мноства гіпотэз – генэтычных, нейра- і патапсіхалагічных, электрафізіялагічных і г. д., але яны не закранаюць таго асноўнага ўзроўню, на якім узнікаюць псіхічныя парушэнні – прасторава-часавы, дзе фарміруецца свядомасць чалавека.

Лічыцца, што ў пацыентаў з Ш захоўваецца ясная свядомасць, паколькі яны звычайна правільна называюць сябе, ведаюць наяўную дату, месца свайго знаходжання. Але канстатацыя захаванасці «хранатапічных» ведаў яшчэ не сведчыць, на наш погляд, пра яснасць свядомасці, паколькі пры гэтым пацыент можа ў перажываннях быць у сваім, значна скажоным свеце. Таму, гаворачы аб прасторы і часе, з якіх складаецца асабісты свет пацыента, мы

маем на ўвазе глыбінныя, якасныя характарыстыкі свядомасці, што вызначаюць модус псіхічных працэсаў пацыента, іншымі словамі – свет, у якім ён адчувае сябе сам.

Асабісты свет чалавека – гэта яго індывідуальныя прастора і час, якія, па нашым меркаванні, прадстаўлены ў свядомасці чалавека ў выглядзе прасторава-часавай мадэлі, паводле якой ажыццяўляецца яго псіхічная дзейнасць. Гэтая мадэль, з аднаго боку, мае дачыненне як да індывідуальных прасторы і часу, паколькі фарміруецца на іх аснове, з другога – да самой свядомасці, і, па сутнасці, уяўляе сабой прасторава-часавую арганізацыю апошняй.

На аснове вывучэння структуры індывідуальных прасторы і часу чалавека, які знаходзіцца ў актыўным стане, намі вынайздзена, што прасторава-часавая мадэль яго свядомасці (ПЧМС) мае форму ўсечанага конуса з павернутым уверх аснаннем і з заключанай у конус спіраллю, дзе час чалавека рухаецца па вызначанай ей траекторыі ў кірунку пашырэння формы. Мяркуюцца, што асноўныя парушэнні свядомасці пацыентаў з Ш адбываюцца ў гэтай кіруючай псіхічных працэсы мадэлі.

Раней намі было паказана, што ў перажываннях здаровых суб'ектаў традыцыйных магічных рытуалаў і пацыентаў з Ш маюць месца дерэалізацыйныя феномены, складаючыя карціну «антысвету», у прасторы і часе якога ўсе зладжана, як у люстэрку, – наадварот [4]. Далей намі была звернута ўвага на яшчэ адно падабенства ў вывучаных групах – наяўнасць стэрэатыпій, якімі і ёсць самі рытуалы, і якія пры Ш выступаюць як адна з асноўных праяваў дэфіцытарнай сімптоматыкі. Паколькі стэрэатыпія ўяўляе сабой множанне прасторава-часавай копіі нейкага аб'екта, а працэс капіявання аснованы на люстраных паваротах арыгінала, то намі выказана здагадка, што пры фарміраванні «антысвету», а таксама стэрэатыпій пры Ш задзейнічаны механізмы, што падпарадкоўваюцца законам сіметрыі. Падобнае меркаванне ўжо выказвалася намі пры вывучэнні прасторава-часавых асноў трансфармацыі сімптоматыкі абсесіўна-кампульсіўнага расстройтва ў клінічныя праявы Ш. Для ілюстрацыі гэтых змен найбольш падыходзіць механізм уяўнага «інверсійнага гадзінніка», стрэлкі якога ідуць назад, а час рухаецца ў зваротным звычайнаму кірунку [5].

Мэта даследавання: выявіць заканамернасці прасторава-часавых пераўтварэнняў у свядомасці пацыентаў з Ш на працягу паталагічнага працэсу і паказаць вызначальную ролю зменаў відаў сіметрыі ў павароце плыні індывідуальнага часу на зваротную для патогенэза расстройтва.

У адпаведнасці з пастаўленай мэтай вызначаны наступныя задачы:

- 1) вывучыць паслядоўнасць прасторава-часавых трансфармацый у арганізацыі свядомасці пацыентаў з Ш адпаведна зменам відаў сіметрыі падчас дзеяння механізма «інверсійнага гадзінніка»;

- 2) абгрунтаваць «запуск» зваротнага ходу індывідуальнага часу і яго далейшую плынь у супрацьлеглым звычайнаму кірунку механізмамі люстранай сіметрыі;
- 3) паказаць сувязь скажэнняў свядомасці пацыентаў з Ш са зменамі відаў сіметрыі – ад люстранай (ЛС) да трансляцыйнай (ТС) і іх значнасць для зыходу шызафрэнчнага працэсу.

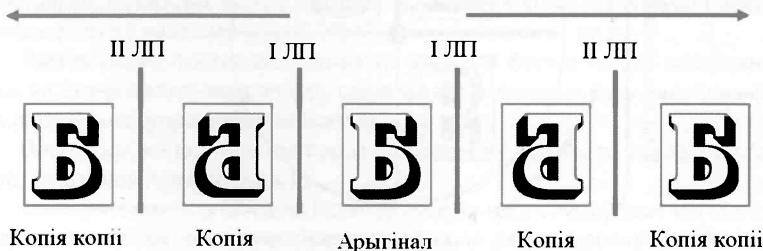
Матэрыялы і метады. Аб'ектам даследавання выступілі індывідуальныя прастора і час і іх прадстаўніцтва ў свядомасці пацыентаў з шызафрэніяй у выглядзе ПЧМС. Даследаванне пацыентаў з Ш, якія паступалі ў псіхіятрычныя аддзяленні ДУ «РНПЦ псіхічнага здароўя» на працягу 10 гадоў (больш за 1200 чалавек), праводзілася суцэльнай выбаркай безадносна да форм расстройства.

Галоўным метадалагічным падыходам да вывучэння прасторава-часавых асноў змяненняў свядомасці пацыентаў з Ш з'явіўся агульнанавуковы прынцып сіметрыі, які прызнаны «асноўным прынцыпам пазнання існага» [1], што рэалізуецца праз прастору і час і мае моцную законаўтваральную сілу. Наш ранейшы досвед вывучэння характарыстык свядомасці пацыентаў на аснове прынцыпа сіметрыі апынуўся дастаткова плённым [2].

У працы выкарыстоўваўся метада клінічнага назірання, пры якім ўвага звярталася на асаблівасці перажывання пацыентамі прасторы і часу як індыкатараў стану свядомасці пацыентаў з Ш.

Вынікі і абмеркаванне. Для рэалізацыі мэты і задач даследавання, перш за ўсё, неабходна прадэманстраваць, як дзейнічае механізм ЛС.

Каб атрымаць копію арыгінала нежывога аб'екта, спачатку неабходна вырабіць яго люстраны адбітак шляхам накладання на іншую паверхню, г. зн. здзейсніць першы паварот арыгінала на 180°. Далей трэба выканаць другі люстраны паварот атрыманай копіі яшчэ на 180°, у выніку чаго ствараецца копія копіі арыгінала – яго «двайнік» (мал. 1).

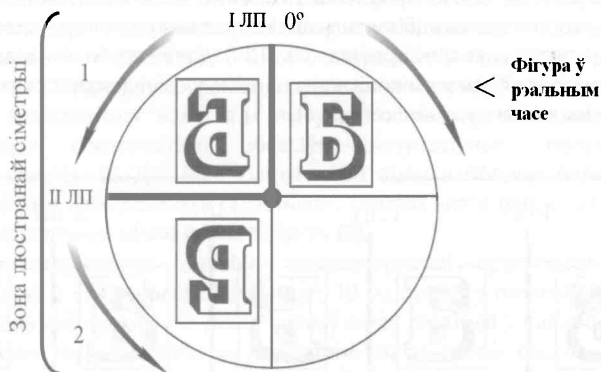

Мал. 1. Трансфармацыя фігуры пры I і II люстраных паваротах (ЛП)

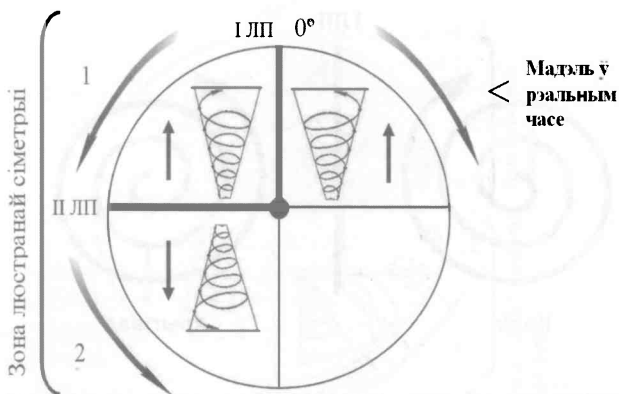
Для неживых аб'ектаў не вельмі важна, у які бок – управа ці ўлева, уперад ці назад, уверх ці ўніз – ажыццяўляюцца падобныя дзеянні. Першая і другая копіі ствараюцца толькі шляхам пераносаў на іншыя паверхні. «Сам у сябе» нежывы аб'ект люстрана сіметрычным стаць не можа. Для атрымання копій выкарыстоўваюцца іншыя аб'екты – капіркi, матрыцы і паверхні, куды яны затым накладваюцца.

Іншая справа – свядомасць чалавека, якая «кланавацца» за конт пераносаў на іншыя аб'екты не можа. Павороты свядомасці могуць ажыццяўляцца выключна ў ей самой, за конт зменаў унутранай арганізацыі. Таксама яна пазбаўлена свабоды кірункаў паваротаў. Так, люстраныя павороты ў свядомасці ў рэжыме рэальнага часу, які рухаецца наперад, не маюць пад сабой якой-небудзь базы, унутранага сэнсу і наўрад ці дасягальныя. Падобна на тое, што сярод жывых аб'ектаў толькі свядомасці чалавека нададзена магчымасць змяняцца ў выніку прасторава-часавых паваротаў унутры самой сябе. Магчыма, гэтым тлумачыцца «прывілея» чалавека адносна неарганічных псіхозаў – як «плата за розум». Тое, што свядомасць чалавека есць адзіным аб'ектам у свеце, у якім могуць адбывацца такія прасторава-часавыя змены, яшчэ раз сведчыць аб унікальнасці яе феномена.

Пры розных эксцэсах у індывідуальных прасторы і часе чалавека ў яго свядомасці могуць адбывацца падобныя павороты, часцей – люстраныя (на 180°, хатя намі апісаны яшчэ і на 90° [3]), назад, супраць гадзіннікавай стрэлкі. Першым люстраным паваротам задаецца зваротнае цячэнне індывідуальнага

Мал. 2. Трансфармацыя фігуры пры I і II люстраных паваротах (ЛП) у «інверсійным гадзінніку» (сегменты 1 і 2)

Мал. 3. Трансфармацыя прасторава-часовай мадэлі свядомасці (ПЧМС) у зоне люстранай сіметрыі ў «інверсійным гадзінніку» (сегменты 1 і 2)

часу і запускаецца механізм «інверсійнага гадзінніка». На яго цыферблаце ўтвараецца люстрана-сіметрычная фігура, у якой правае становіцца левым, а пярэдняе заднім (мал. 2).

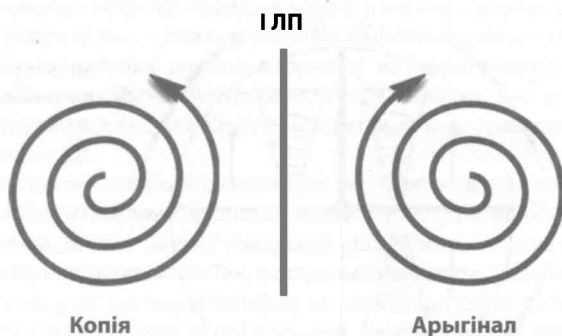
У выпадку, калі працэс зваротнага руху на гэтым не спыняецца, здзяйсняецца другі люстраны паварот аб'екта, пры якім атрыманая фігура пераварочваецца зверху ўніз.

Калі ў «інверсійны гадзіннік» змясціць знойдзеную намі ПЧМС у форме ўсечанага конуса з заключанай у яго часовай спіраллю, дзе час чалавека, які знаходзіцца ў актыўным стане, рухаецца ў кірунку пашырэння формы, то пры люстраных паваротах можна назіраць яшчэ і змяненне траекторыі і вектара цячэння часу ў названай мадэлі (мал. 3).

Пры першым люстраным павароце знешняя форма мадэлі захоўваецца, але, як бачна з верхняга ракурсу, спіральная траекторыя руху часу мяняецца на латэральна супрацьлеглую (мал. 4).

Пры гэтым вектар часу застаецца прамым, як у арыгінале (паказаны стрэлкай, накіраванай ўверх) (мал. 3).

Захаванне вектара цячэння індывідуальнага часу абумоўлівае магчымасць вяртання першай люстрана сіметрычнай копіі да першапачатковай мадэлі. У свядомасці пацыентаў з Ш на гэтай стадыі актуальным з'яўляецца люстрана сіметрычны «антысвет».

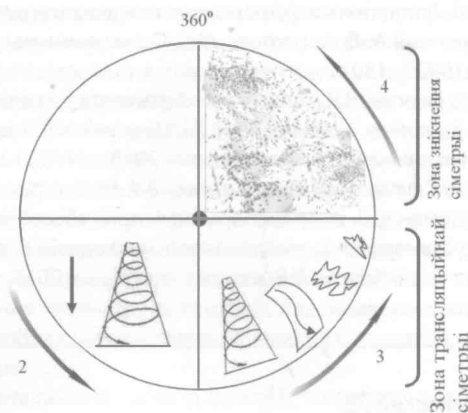

Мал. 4. Змена траекторыі цячэння часу ў ПЧМС пры І ЛП у «інверсійным гадзінніку»

Пры другім люстраным павароце (сегмент 2, мал. 3) фігура пераварочваецца зверху ўніз, а час змяняе свой вектар і вымушаны ненатуральна рухацца па спіралі ў зваротным кірунку. У выніку адбываюцца фундаментальныя парушэнні арганізацыі прасторы і часу пацыента (мадэль яго свядомасці ў зоне ЛС прайшла перавароты формы справа налева, зверху ўніз, спераду назад, і, самае галоўнае, – час суб'екта рухаецца па спіралі ў зваротным кірунку). У такім статусе поўнае вяртанне мадэлі да арыгіналу малаверагодна. Дадзены этап шызафрэнчнага працэсу характарызуецца кардынальнымі скажэннямі свядомасці пацыентаў з дэзарганізацыяй псіхічнай дзейнасці, перажываннем «канца свету» і ўласнай смерці, кататанічнымі станами, аўтадэструкцыяй і наступным выхадам у «дэфект».

На гэтым магчымасці ЛС вычарпаны. Але паколькі стрэлкі запушчанага ей «інверсійнага гадзінніка» працягваюць рухацца далей, то люстраная сіметрыя змяняецца трансляцыйнай, дзе дзейнічае механізм прымітыўнай штампоўкі копій аб'екта, што праяўляецца стэрэатыпізацыяй усіх псіхічных сфер. Зваротны рух часу суправаджаецца рэдукцыяй прасторава-часовай мадэлі свядомасці, дзе першым нівялюецца час, а затым – форма, да поўнага іх знікнення, што суправаджаецца дэградацыяй псіхікі пацыентаў з Ш (сегмент 3, мал. 5).

І, нарэшце, у канечным сегменце цыферблата пры руху стрэлкі «інверсійнага гадзінніка» назад адбываецца распад прасторава-часовай структуры мадэлі свядомасці і яе анігіляцыя са звязаннем існавання чалавека да фізіялагічнага ўзроўню (сегмент 4, мал. 5).

Мал. 5. Дэфармацыя і рэгрэс ПЧМС у зоне трансляцыйнай сіметрыі (ТС) «інверсійнага гадзінніка» (сегмент 3); анігіляцыя ПЧМС (сегмент 4)

Высновы

Выказана гіпотэза аб зваротным цячэнні індывідуальнага часу ў свядомасці пацыентаў з Ш як аснове патагенэзу апошняй. На прыкладзе механізма «інверсійнага гадзінніка» паказана, што прасторава-часавая трансфармацыя свядомасці запуская і ажыццяўляюцца паводле законаў люстранай сіметрыі, якая выклікае фундаментальныя змены свядомаснай арганізацыі, дзе правае мяняецца на левае, пярэдняе на задняе, а верхняе на ніжняе, і абумоўлівае перамену вектара індывідуальнага часу на зваротны.

Змена люстранай сіметрыі на трансляцыйную выражаецца ў фарміраванні незваротных змен прасторава-часавай арганізацыі свядомасці пацыентаў з рэгрэсам і анігіляцыяй апошняй.

Літаратура

1. Вернадский, В.И. Размышления натуралиста: Пространство и время в живой и неживой природе / В.И. Вернадский / Под ред. Н.Ф. Овчинникова. – М., 1975. – М.: Наука. – 174 с.
2. Принципы симметрии в изменениях сознания субъектов магических аптопеических ритуалов и пациентов с шизофренией / Т.И. Тетеркина [и др.] // Рос. психиатр. ж. – 2014. – № 2. – С. 55–62.

3. Тетеркина, Т.И. Эпилепсия и функциональная асимметрия головного мозга / Т.И. Тетеркина, Т.А. Доброхотова, Ф.В. Олешкевич; под ред. Т.И. Тетеркиной. – Минск, 1993. – 130 с.
4. Цяцеркіна, Т.І., Корсак, В.У., Гелда, А.П. «Антысвет» у архаічнай грамадскай свядомасці і ў клініцы шызафрэніі // Т.І. Цяцеркіна [і інш.] // Психіатрыя, псіхатэрапія і клінічная псіхалогія. – 2013. – № (2) 12. – С. 112–117.
5. Цяцеркіна, Т.І., Скугарэўскі, А.А., Корсак, В.У. Прасторава-часавая аснова псіхічных феноменаў і іх трансфармацыі пры абсесіўна-кампульсіўным расстройстве і шызафрэніі: мадэль інверснага гадзінніка / Т.І. Цяцеркіна, А.А. Скугарэўскі, О.В.Корсак // Военная медицина. – 2015. – № 1. – С. 66–71.